

Les tradicions europees dels titelles. Una proposta d'educació literària per a l'ensenyament primari¹

Miquel Àngel Oltra Albiach | Universitat de València

La profundización en la integración europea es uno de los fundamentos de las leyes educativas vigentes. En la construcción de la Europa abierta y plural, el trabajo con la literatura comparada y, concretamente, a través del teatro de títeres, puede constituir una herramienta de gran valor. Proponemos una unidad didáctica para educación primaria a partir del trabajo cooperativo, la investigación y el uso de las TIC, que ayudará a los estudiantes a comprender la riqueza y la pluralidad europeas y a identificarse con esta realidad a través de los personajes protagonistas de las diversas tradiciones del teatro de títeres en Europa.

Palabras clave: *educación literaria, interculturalidad, dramatización, títeres.*

Deeper European integration lies at the foundations of our current education legislation. In building an open, plural Europe, work with comparative literature in general and through puppet theatre in particular can be a highly valuable tool: in this article we set out a teaching unit for primary education based on cooperative work, research and the use of the ICT to help students understand the wealth and plurality of European culture and identify with this reality through key figures from different puppet theatre traditions across Europe.

Keywords: *literary education, interculturality, dramatisation, puppets.*

Une intégration européenne de plus en plus approfondie est un des fondements des lois éducatives en vigueur. Dans la construction de l'Europe ouverte et plurielle, le travail avec la littérature comparée et concrètement à travers le théâtre de marionnettes peut constituer un outil de grande valeur, c'est pourquoi nous proposons une unité didactique pour l'enseignement primaire à partir du travail coopératif, des recherches et de l'usage des TIC, qui aidera les élèves à comprendre la richesse et la pluralité européenne et à s'identifier à cette réalité à travers les personnages principaux des diverses traditions du théâtre de marionnettes en Europe.

Mots-clés : *éducation littéraire, inter culturalité, dramatisation, marionnettes.*

¹. Aquest article s'emmarca en el projecte de I+D Educació literària e interculturalidad (EDU2008-01782/EDUC) finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació del Govern d'Espanya.

1. La dimensió europea i la literatura

La integració europea, juntament amb la incorporació de les TIC a l'escola, és una de les bases que fonamenten la LOE. No es tracta d'una opció senzilla, en tant que les estadístiques mostren com la major part de la ciutadania encara és lluny d'haver desenvolupat un sentiment identitari europeu, tot i haver avançat de manera constant a causa de les relacions de tot tipus que, cada vegada més, s'estableixen entre els estats, les regions i els ciutadans del continent. D'altra banda, és evident que aquest procés integrador s'ha de fer des d'una concepció oberta de la ciutadania, sense que minusvalore o deixi de banda els altres sentiments de pertinença i les múltiples identitats que es configuren al segle XXI i, sobretot, en una perspectiva dialogant cap a les altres cultures, tant les geogràficament distants com les que són presents en l'espai europeu a causa de la immigració. Es tracta de construir un sentiment de ciutadania diferent i obert (Rodríguez Lajo, 2008: 58).

En aquesta construcció de l'Europa plural, el component intercultural sens dubte hi ha de ser present, i el treball amb la literatura comparada i, concretament, amb el teatre de titelles, pot ser una eina de gran valor, complementat amb sistemes de treball com ara el grup cooperatiu, que afavoreix el cara a cara, la interdependència positiva, la responsabilitat individual, les habilitats d'intercanvi interpersonal i en petit grup, la consciència d'equip, etc. (Bartolomé Pina, 2008: 158). Totes aquestes possibilitats de treball de la realitat intercultural hauran d'acompanyar-se de la formació intercultural necessària del professorat, i no sols quant a mètodes i tècniques, sinó també pel que es refereix a la modificació de comportaments, actituds, percepció de la realitat, maneres de fer,

etc. (Espín, 2008: 126). En definitiva, una formació del professorat en perspectiva crítica, que ressalti el compromís de l'ensenyament amb l'entorn i amb el component reflexiu necessari per a mantenir una actitud crítica i dialèctica amb la societat.

2. Els titelles i l'educació literària

Maria Signorelli i Mané Bernardo són dos referents en el segle XX pel que respecta a la reivindicació del titella i de l'ús escolar que se'n fa. L'arrelament del titella en l'interior més profund de l'ésser humà és el que fa –segons Bernardo– que tinga unes potencialitats pedagògiques a penes besllumades pels educadors. A més a més, una altra font de possibilitats docents és el tractament multidisciplinari que demana el titella, en una escola que rebutja la consideració de la realitat fragmentada en diverses «matèries d'estudi» i que defensa –sobretot en els primers nivells educatius– un tractament integrador, globalitzador i multidisciplinari (Bernardo, 1962: 13-25).

Autores com la nord-americana Sharon Peck en destaquen, així mateix, el potencial educatiu, per diverses raons:

Puppets are easy to use, inexpensive to make, and using them with literacy instruction can meet the above curricular goals. Puppets are effective for reaching audiences of all ages. Using puppets has many purposes, which directly link to curricular and instructional goals. Puppets are already used in a wide variety of settings beyond entertainment. Puppetry use can develop key literacy skills, enhance literature engagement, and make learning experiences more meaningful. (Peck, 2005: 75)

En l'àmbit de l'educació literària (Cassany, Luna i Sanz, 1993: 477), hi trobem reflexions sobre el fet espectacular del teatre amb titelles

i sobre la recepció per part de l'espectador en autors com ara Bernardo (1962: 48), Cerda (1972), Cervera (1996) i altres. En aquest sentit, i seguint els autors esmentats, ens referim als titelles com una forma específica d'accedir a la literatura, en una de les seues modalitats com és el teatre (Latorre i López, 2003: 81).

La diversitat de tradicions i la presència universal del titella com a element social, literari i dramàtic aporta la possibilitat de treballar de manera comparada les diverses tècniques, els diversos textos (escrits o de tradició oral) i la resta de components del teatre amb titelles, en una perspectiva intercultural. En aquest sentit, considerem de vital importància tractar el teatre de titelles com un exemple de la connexió de cultures i manifestació de llengües diverses, des de la perspectiva de la literatura com a manifestació cultural, com a vehicle d'enllaç d'aspectes culturals comuns i diversos (Mendoza, 1994: 17).

3. El taller de titelles a l'aula de primària

Szulkin i Amado (2003: 74) plantegen que el taller de titelles com a activitat escolar «es una herramienta que promueve el aprendizaje de diferentes conocimientos y habilidades a partir de situaciones de interacción social».

Pel que fa a l'estructura de conjunt de l'activitat didàctica, hem integrat en la nostra proposta tots els aspectes del treball amb titelles des de la perspectiva literària, però sense defugir cap dels aspectes d'aquest tipus de teatre (com ara els plàstics), que requeriran sens dubte un tractament interdisciplinari i integrat de l'ensenyament-aprenentatge, tal com indica la LOE. Szulkin i Amado (2003: 79) presenten un esquema general de treball que pot esdevenir ben útil a l'hora

d'organitzar la dinàmica d'aula i tots els objectius i les capacitats que s'hi tracten. L'esquema general seria el desenvolupat en el quadre 1 (p. 82).

Es tracta d'una proposta didàctica a partir dels currículums vigents que, lògicament, haurà de ser adaptada a les circumstàncies concretes dels centres i de les aules, tal com preveuen els decrets curriculars. En qualsevol cas, es tracta de presentar una possibilitat d'introducció dels titelles en les aules en perspectiva literària, intercultural i europea.

4. Unitat didàctica: els titelles europeus

En l'activitat que proposarem a continuació, pretenem potenciar una imatge positiva d'Europa, a partir de la valoració de les diverses tradicions lingüístiques, literàries i culturals que la conformen. El sentiment de pertanyença europeu es construeix a partir de les pròpies identitats nacionals i els atorga una dimensió universalista que transcendeix els límits del continent (Rodríguez Lajo, 2008: 53). Entre totes les característiques de la identitat europea, ens centrarem almenys en dues: la diversitat i la riquesa de les cultures nacionals i regionals, i l'originalitat cultural europea, creada en una multitud d'interaccions, de debats i fins i tot de contradiccions.

4.1. Marc teòric. Vinculació amb el currículum

El decret curricular d'educació primària per a la Comunitat Valenciana recull les pautes oficials i la informació necessària per a realitzar el desenvolupament curricular de centre i d'aula en totes les àrees. Hi trobem, per tant, la base legal i els fonaments didàctics d'aquesta activitat interdisciplinària, vinculada preferentment a les

Quadre 1. Taller de teatre de titelles (Szulkin i Amado, 2003)

CONSTRUCCIÓ I REPRESENTACIÓ D'UNA OBRA DE TITELLES	Elaboració de l'argument inicial de l'obra o genotext.	TALLER DE NARRATIVA	<ul style="list-style-type: none"> • Text narratiu: el conte. • Esquema narratiu. • Nocions de personatge, lloc, espai, ordre. • Connectors de la narració. • Procediments de cohesió.
	Construcció del ninot i de l'escenografia.	TALLER DE PLÀSTICA	<ul style="list-style-type: none"> • Nocions sobre forma. • El color: mescla de colors primaris. Variacions de color. • La proporció. • Simetria i asimetria.
	<ul style="list-style-type: none"> • Elaboració del guió teatral. • Manipulació dels titelles. • Producció dels efectes especials. 	TALLER D'ART DRAMÀTIC	<ul style="list-style-type: none"> • Text teatral. Personatge, diàleg, conflicte teatral, acotació. • Teatre i representació. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Nocions d'expressió corporal: moviment de les diverses parts del cos; ubicació, direcció i orientació; objecte i acció. <hr/> <ul style="list-style-type: none"> • Sons de l'entorn natural i social. • Temps: tranquil, ràpid, alegre, lent.

àrees de llengua i literatura i educació per a la ciutadania i els drets humans.

Quant a les competències bàsiques, treballarem de manera preferent amb les següents:

- Competència en comunicació lingüística.
- Competència cultural i artística.
- Competència social i ciutadana.
- Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic.

L'activitat està pensada per a l'últim cicle d'educació primària, tot i que, amb les modificacions necessàries, pot resultar apta per a

qualsevol nivell educatiu. Abans de concretar les activitats que plantegem desenvolupar en cada sessió, caldrà plantejar els objectius generals i d'àrea que ens proposem assolir, com també els continguts que es treballen, d'acord amb el currículum vigent d'educació primària. Tot i aquesta divisió dels objectius per àrees, partim de la idea bàsica del treball interdisciplinari, tal com recomana l'esmentat decret curricular.

4.2. Característiques de l'alumnat

En el tercer cicle de primària (de 10 a 12 anys), l'alumnat presenta una sèrie d'avantatges no-

tables en els terrenys cognitiu, motor, afectiu i social. Conèixer aquestes característiques evolutives serà fonamental a l'hora de determinar els tipus d'activitats, els objectius i els recursos amb què es pot treballar en els últims cursos de l'ensenyament primari. Quant als aspectes directament relacionats amb la dramatització i els titelles, Angoloti posa de relleu que, en aquesta etapa, s'hi desenvolupen diverses habilitats que ja havien aparegut en el període anterior, i ens trobem amb un alumnat que ja és capaç de manipular pràcticament qualsevol tipus de titella bàsic. Igualment, apareix l'interès per uns altres tipus més complexos de ninots, com ara la marioneta (que es pot començar a treballar, amb models senzills i amb pocs fils): l'allunyament màxim que marca la marioneta respecte dels altres titelles va aparellat amb la tendència a fer del titella objecte d'investigació i no tant d'identificació (Angoloti, 1990: 185-186).

4.3. Metodologia de treball, estructura de les sessions

La metodologia ha de ser participativa, motivadora, globalitzadora, significativa, socialitzadora, cooperativa, activa i sensibilitzadora. La metodologia es fonamenta en el respecte a les característiques de l'alumnat, tant pel que es refereix a les fases del desenvolupament com a les peculiaritats concretes de la classe i de les necessitats educatives especials. D'altra banda, és molt important fer de la pròpia experiència el punt de partida dels aprenentatges perquè siguin realment significatius per a l'aprenent. Finalment, alternarem l'activitat i el joc amb la reflexió i la producció del text literari, de manera que les competències que pretenem aconseguir es reforcen amb els diversos continguts (Martín, Cabañas i Gómez-Escalonilla, 2005).

Començarem les sessions amb una introducció a l'objecte de l'activitat i als diversos protagonistes de les tradicions europees de titelles, partint de l'indi Viduchacka com l'origen llunyà de tots aquests personatges. Es dividirà la classe en grups i s'assignarà un dels personatges a cada grup, de manera que les sessions següents es destinaran a la investigació, a partir d'una sèrie de pautes i de llocs web on es pot buscar informació. Aquest material el posarà el docent a disposició de l'alumnat en la presentació de l'activitat, com també una graella amb les sessions i les propostes de treball.

Les sessions successives estaran dedicades a la construcció dels titelles i de l'escenografia, a la creació de la història que es representarà posteriorment i a la dramatització d'aquesta narració inicial, tal com s'especificarà en cadascuna de les sessions. Seria ben interessant visionar un espectacle de titelles (preferentment en viu). Quant a les possibles tècniques de manipulació, aquestes podrien ser elegides per l'alumnat a partir de les propostes del docent o bé optar directament pel titella de vareta (sempre a criteri del professorat i atenent les característiques concretes del grup classe).

És molt important l'aspecte cooperatiu del treball. El desenvolupament en grup de les diverses activitats de la unitat didàctica afavoreix l'aprenentatge individual, alhora que facilita la socialització i la pràctica d'habilitats diverses, com ara les de negociació i les convencions que regeixen els debats i els intercanvis lingüístics. Així mateix, en aquest tipus de treball, afavorim el sentit de la responsabilitat individual davant el grup, ja que es tracta d'una manera de treballar en la qual el col·lectiu no anul·la ni desplaça la tasca individual i coordinada de cadascun dels components.

4.4. Temporització

La unitat didàctica està constituïda en principi per dotze sessions, amb periodicitat setmanal. S'hi pot dedicar una de les hores de l'àrea de valencià: llengua i literatura, o de castellà: llengua i literatura, o bé consensuar la repartició del temps amb les altres àrees implicades en l'activitat. És aconsellable desenvolupar les sessions en el segon trimestre del curs, per diversos motius:

- L'alumnat es coneix millor entre ell i hi ha una major integració del grup classe.
- El nivell maduratiu és més alt en cada nivell (sobretot si plantejem l'activitat en el segon any del cicle).
- El coneixement de l'alumnat per part de la mestra o el mestre és major.
- L'alumnat ja té assumit el mètode de treball de la mestra o del mestre, com també el funcionament general de la classe.

Lògicament, aquesta proposta inicial pot ser (i hauria de ser) modificada atenent les característiques concretes dels centres i de l'alumnat. És aconsellable, en principi, no dedicar-hi més d'una o dues sessions setmanals, per tal d'evitar la monotonia i el cansament consegüent per part de l'alumnat.

4.5. Recursos

Per realitzar aquesta proposta, necessitarem diversos materials de construcció (tiges, teles, boles de suro, cartolines de colors, cola, etc.), segons els tipus de titelles que s'hagen de construir. Així mateix, necessitarem paper i ma-

terial d'escriptura per a la creació de les històries, el desenvolupament dramàtic i el dibuix d'esbossos. Igualment, és important apropiarse d'un teatret de titelles o bé construir-lo amb caixes de cartró d'electrodomèstics o amb xapa de fusta. Finalment, és molt important accedir a Internet per tal de tirar endavant un procés investigador sobre els diversos personatges de les respectives tradicions nacionals dels titelles. Es pot accedir a un primer contacte amb cadascuna de les tradicions europees (amb el personatge indi com a excepció, per tal d'explicar l'origen indoeuropeu de les nostres tradicions) en els webs que especifiquem tot seguit, com també amb els enllaços que aquestes pàgines proposen (quadre 2).²

La descripció de les característiques dels personatges podria establir-se des d'una sèrie de qüestions bàsiques, com ara:

- Com és físicament el personatge? Quins trets n'hauríem de destacar?
- Quin caràcter té? Com actua davant les diverses situacions?
- Com parla? Com es mou?

A partir de la informació obtinguda en la recerca, i com a possible activitat paral·lela, es podria confeccionar un mural amb el mapa d'Europa i ubicar-hi els diversos personatges (amb imatges obtingudes de les diverses pàgines web). Igualment, seria ben interessant que tot el grup classe pogués assistir, abans de realitzar l'activitat, a algun espectacle amb titelles, o bé se'n veiés algun a classe en suport digital.

2. Igualment, per a trobar informació audiovisual complementària, podem fer ús del canal de titelles de Youtube: www.youtube.com/user/puppettube. En aquest canal, hi trobarem una gran quantitat de fragments de teatre de titelles (i, en alguns casos, d'obres senceres) de diverses companyies d'arreu del món, des de les més clàssiques fins a les més contemporànies i innovadores, que ens poden aportar un gran nombre d'idees quant a materials, barreja de tècniques i estratègies de construcció i representació, entre d'altres aspectes interessants. A més a més, aquest material pot ser un bon recurs per a familiaritzar l'alumnat amb les diverses maneres de concebre, construir i manipular els titelles. Per a tots els enllaços a pàgines web, la data de consulta és 16 d'octubre de 2010.

Quadre 2. Titelles europeus amb els països de procedència i llocs web on es poder veure

Personatge	Lloc	Webs d'interés
Viduchacka	Índia	<ul style="list-style-type: none"> • www.puppetindia.com • www.puppetryindia.com • http://fr.wikipedia.org/wiki/Portail:Marionnette • www.youtube.com/watch?v=Gz6ZjUj-Drg&p=66B7E1D7E890B02D&playnext=1&index=3
Polichinelle	França	<ul style="list-style-type: none"> • http://ca.wikipedia.org/wiki/Commedia_dell%27arte • http://es.wikipedia.org/wiki/Marioneta#EL_gui.C3.B1ol • http://fr.wikipedia.org/wiki/Guignol • www.amisdeguignol.free.fr • www.youtube.com/watch?v=7_KSY13sMNQ
Punch	Anglaterra	<ul style="list-style-type: none"> • www.punchandjudy.org • www.punchandjudy.com • http://es.wikipedia.org/wiki/Punch_y_Judy • http://en.wikipedia.org/wiki/Punch_and_Judy • www.youtube.com/watch?v=K6LmZ0A1s9U • www.youtube.com/watch?v=TyLsO6LpLSI&feature=related
Tirisiti	País Valencià	<ul style="list-style-type: none"> • www.betlemdetirisiti.com • www.youtube.com/watch?v=7-5o7T0ll6o
Don Cristóbal	Espanya	<ul style="list-style-type: none"> • www.guiadecadiz.com/especiales/tianorica • www.youtube.com/watch?v=r4RAG_pMz6g&feature=related • www.youtube.com/watch?v=ZyN99nIGHTo
Spejbl	República Txeca	<ul style="list-style-type: none"> • www.puppetsinprague.kidpraha.cz • www.divadlo.radost.cz • www.puppets.cz • www.youtube.com/watch?v=86l7L3JbZoE&feature=&p=365BCE60BB583277&index=0&playnext=1
Guignol	França	<ul style="list-style-type: none"> • http://es.wikipedia.org/wiki/Marioneta#EL_gui.C3.B1ol • http://fr.wikipedia.org/wiki/Guignol • www.youtube.com/watch?v=NIJ3L51aDJM&feature=related • www.youtube.com/watch?v=awTr5LrKBgl

Personatge	Lloc	Webs d'interés
Hanswurst	Alemanya	<ul style="list-style-type: none"> • www.gjscha.de • www.holsteiner-werkstatt.com
Kasperl / Kasperek	Àustria / Alemanya	<ul style="list-style-type: none"> • http://fr.wikipedia.org/wiki/Kasperle • www.marionettentheater.at • www.youtube.com/watch?v=_HU7j1ZHlxI • www.youtube.com/watch?v=z359koTXsIQ&feature=related
Karagöz	Turquia	<ul style="list-style-type: none"> • www.karagoz.net • www.turkishculture.org • www.youtube.com/watch?v=pAtEs2cN_zc
Karagioisis	Grècia	<ul style="list-style-type: none"> • www.marionette.gr • www.karagioizismuseum.gr
Petrushka	Rússia	<ul style="list-style-type: none"> • www.puppet.ru • www.russia-ic.com/culture_art/traditions/628 • www.youtube.com/watch?v=o3C60Fa9qVc&feature=related • www.youtube.com/watch?v=xTkH0FJV4lw&feature=related • www.youtube.com/watch?v=vzXQE4WOyOE&feature=related

4.6. Atenció a la diversitat

Partim de la idea que cada persona és diferent, i això ens proporciona una base per tal de treballar la diversitat a l'aula de manera oberta i positiva. La diversitat de l'alumnat es tradueix en una diferència d'interessos i d'expectatives, d'eleccions, d'autonomia personal, d'afectivitat, de capacitats, de característiques i de ritmes d'aprenentatge.

La idea que cal respectar i valorar positivament la diferència és bàsica en un projecte que pretén justament treballar la creativitat i l'educació literària en un context divers i intercultural.

Així doncs, es pretén aconseguir el nivell més alt de creixement personal en cadascun dels alumnes, amb una atenció especial als menys capacitats, als més discriminats i als necessitats d'atenció educativa especial. Així, per exemple, en l'alumnat immigrant, aquest interès se centrarà en la incorporació participativa al grup, en el foment del gust per l'activitat dramàtica i en l'estímul a l'aprenentatge de la llengua pròpia del País Valencià. El currículum vigent contempla com a principi la flexibilitat en la configuració, justament per tal d'assegurar-ne l'atenció a la diversitat.³

3. Decret 111/2007, de 20 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix el currículum de l'educació primària a la Comunitat Valenciana. DOCV 24 de juliol de 2007.

Quant a les estratègies relacionades amb els objectius d'atenció a la diversitat, proposem aquestes (Martín, Cabañas i Gómez-Escalonilla, 2005: 29):

- Activitats relacionades amb el respecte i la valoració de la diversitat de l'alumnat.
- Integració de cadascun dels alumnes en grups.
- Utilització del reforç positiu de l'alumne o l'alumna davant la resta del grup.
- Creació de situacions que es puguin resoldre sense excessiva dificultat per part de cadascun dels alumnes.
- Desenvolupament, en cada persona de la classe, d'una visió positiva de si mateixa i de la pròpia capacitat de resolució de situacions diverses.
- Estima de la pròpia cultura i interès per compartir-la amb la resta del grup; gust per conèixer altres cultures.

4.7. Criteris d'avaluació

Partim dels criteris d'avaluació que estableix el currículum per al tercer cicle de primària pel que fa a les àrees de valencià: llengua i literatura i de castellà: llengua i literatura, com també de la resta d'àrees implicades en un treball clarament interdisciplinari com aquest. El docent haurà d'adaptar els criteris generals dels desplegaments curriculars a les circumstàncies concretes del centre i de l'aula.

No hem d'oblidar que l'avaluació és un element fonamental de qualsevol activitat didàctica que contempla tres aspectes bàsics i complementaris entre si (Angoloti, 1990: 180):

- Avaluació contínua durant el procés, per tal de revisar el que està fent l'aprenent, incorporar-hi elements nous, corregir-ne errors i interessar-se per maneres noves de treba-

llar. Aquesta avaluació la realitzen docents i alumnat.

- Avaluació final per part de l'alumnat. Segons les possibilitats de cada classe i de cada nivell, suposa l'autoavaluació del grup: percebre els avenços i també els punts febles per tal de buscar solucions per al futur. S'ha de posar èmfasi en el treball coordinat de l'equip.
- Avaluació realitzada pel professor i pels espectadors. Pretén constatar la comprensió i el procés d'expressió que ha seguit el grup.

4.8. Sessions de treball

Les dotze sessions de què consta l'activitat es poden organitzar de la manera que s'indica a continuació. No obstant això, es tracta d'una proposta flexible i que, per tant, s'ha d'adaptar (quant al nombre, a la durada i al contingut de les sessions) a les característiques concretes del grup classe amb què treballem. Les primeres sessions es dedicaran a la presa de contacte, a la proposta de l'activitat i a la distribució de tasques.

En les sessions següents, treballarem les característiques físiques i psíquiques dels personatges, a partir del treball d'investigació en les diverses pàgines web. Igualment, es poden traure imatges d'aquests personatges i posar-les en un gran mapa d'Europa a manera de mural motivador per al grup classe. A partir d'ací, s'iniciarà el procés creatiu de la història que volem representar (amb el personatge protagonista corresponent a cada grup de treball) i la decisió d'aspectes com ara el tipus de titella que construirem. La resta de sessions corresponen al treball en grup per al desenvolupament de la història i per a la construcció dels titelles i de l'espai escènic. Tot i que proposem els titelles de vareta per realitzar aquesta activitat, la decisió final pel que fa a les

tècniques de construcció i de manipulació estarà en mans del professorat i de l'alumnat. Es poden investigar les possibilitats expressives d'alguns tipus de titella més complexos que en les etapes anteriors i que requereixen una major coordinació de moviments entre les persones, com ara els titelles de vareta, amb una ràtio 2:1 o 3:1 en el sistema tipològic de Kaplin (2001). Igualment, una part de l'alumnat dedicarà algunes sessions a elaborar cartells i programes de mà i a dissenyar estratègies de publicitat per a anunciar la representació a l'escola. Després de les sessions dedicades als assajos, s'estrenarà l'obra escollida, la qual es pot oferir a la resta del centre.

5. Conclusions

Tot i que la presència del titella com a contingut o com a eina és ben pobre en els currículums, considerem que els desenvolupaments curriculars obrin una porta a la incorporació del titella en les adaptacions de centre i d'aula. Així, hem partit de les aportacions curriculars d'autors com ara Cervera (1996: 7-51), per tal d'inserir l'objecte del nostre treball en un itinerari d'educació dramàtica, amb les particu-

laritats que hi aporta el treball amb els titelles. Des de la justificació i la vinculació amb el currículum, hem fet un resum de les característiques principals de l'alumnat en l'etapa corresponent i hem dissenyat la metodologia del treball i l'estructura de les sessions. Així mateix, hem aportat una proposta de temporització, sempre subjecta a les circumstàncies concretes de cada centre i de cada grup classe, els recursos necessaris i els criteris per fer l'avaluació de l'activitat, sense deixar de banda l'atenció a la diversitat. Finalment, hem aportat una bibliografia de consulta per a preparar la unitat i construir els titelles, i una altra de més teòrica per a aprofundir més en el tema, si escau.

Amb tots aquests elements, hem dissenyat una proposta per a l'ensenyament primari que permet treballar la dimensió europea tal com demana el currículum, des d'un plantejament obert i de valoració positiva de la diversitat cultural. Un plantejament que ens permet aproximar-nos a la tradició literària popular dels pobles d'Europa en una perspectiva lúdica i formativa.

Bibliografia

- ANGOLOTI, C. (1990). *Còmics, títeres y teatro de sombras*. Madrid: Ediciones de la Torre.
- BALLESTER, J. (1999). *L'educació literària*. València: PUV.
- BALLESTER, J.; IBARRA, N. (2009). «La enseñanza de la literatura y el pluralismo metodológico». *Ocnos. Revista de estudios sobre la lectura*, núm. 5, p. 25-36.
- BARTOLOMÉ PINA, M. (2008). «Educar para una ciudadanía intercultural», a M. BARTOLOMÉ PINA (ed.). *Identidad y ciudadanía: Un reto a la educación intercultural* (p. 131-161). Madrid: Narcea.
- BERNARDO, M. (1962). *Títeres y niños*. Buenos Aires: Eudeba.
- CERDA, H.; CERDA, E. (1972). *Teatro de títeres*. 2a ed. Santiago de Xile: Editorial Universitaria.
- CERVERA, J. (1996). *La dramatización en la escuela*. Madrid: Bruño.
- CASSANY, D.; LUNA, G.; SANZ, A. (1993). *Ensenyar llengua*. Barcelona: Graó.

- ESPÍN, J.V. (2008). «Educación, ciudadanía y género», a M. BARTOLOMÉ (ed.). *Identidad y ciudadanía: Un reto a la educación intercultural* (p. 131-161). Madrid: Narcea.
- KAPLIN, S. (2001). «A puppet tree: a model for the field of puppet theatre», a J. BELL (ed.). *Puppets, masks and performing objects* (p. 18-25). Massachusetts: New York University i Massachusetts Institute of Technology.
- LATORRE, V.; LÓPEZ, F.J. (2003). «Guies teatrals: una eina didàctica». *Articles de Didàctica de la Llengua i la Literatura*, núm. 29, p. 80-92.
- MARTÍN, S.; CABAÑAS, M.L.; GÓMEZ-ESCALONILLA, J.J. (2005). *El teatro de sombras en la escuela*. Sevilla: Wanceulen.
- MENDOZA, A. (1994). *Literatura comparada e intertextualidad*. Madrid: La Muralla.
- PECK, S. (2005). «Puppet power: a discussion of how puppetry supports and enhances reading instruction», a M. BERNIER; J. O'HARE. *Puppetry in education and therapy* (p. 167-176). Bloomington: Authorhouse.
- RODRÍGUEZ LAJO, M. (2008). «Respuestas educativas al desarrollo de la identidad europea», a M. BARTOLOMÉ (ed.). *Identidad y ciudadanía: Un reto a la educación intercultural* (p. 51-78). Madrid: Narcea.
- SZULKIN, C.; AMADO, B. (2006). *Una propuesta para el uso del teatro de títeres como herramienta socio-pedagógica en las escuelas rurales*. Còrdova: Comunicarte.